

PROMJENE U VISOKOM STRUČNOM OBRAZOVANJU

Izlaganje na stručnom skupu « Obrazovanje medicinskih sestara – što nam treba i zašto»,
Opatija, 23. – 25. travnja 2001.

1. Trendovi razvoja stručnih studija u Europi

“Stručni studiji to jest obrazovni programi čija je funkcija osposobiti ljude za rad, a koji pokrivaju područje između srednjoškolskog i sveučilišnog obrazovanja, danas doživljavaju dinamične promjene tako da im je u godinama što dolaze nužno posvetiti posebnu pozornost. Diljem Europe ovaj sektor služi kao važan most između srednjoškolskog obrazovanja i svijeta rada, između stručnog i akademskog obrazovanja, između poslije-srednjoškolskog i višeg obrazovanja. U srednjoj i istočnoj Europi taj sektor daje značajan doprinos udovoljenju brzo rastućih potreba za kontinuiranom edukacijom poslije srednje škole kao i s obzirom na nagle promjene u potrebama na tržištu rada, time što mladim ljudima osigurava alternativan put prema višem obrazovanju.” (Cit.)

Ovaj citat iz pisma direktora Odjela za obrazovanje, kulturu i sport Vijeća Europe, gospodina Raymonda Webera, upućenog ministru znanosti i tehnologije Republike Hrvatske u listopadu 1988. godine, dovoljno govori o važnosti koju razvoju stručnog visokoškolskog obrazovanja (“Tertiary professional education” ili “Higher professional education”), pridaju europske zemlje i koliko je prihvaćanje i razvijanje ovih studija jedna od važnih pretpostavki ulaska Hrvatske u europske integracije.

Pod stručnim se studijima podrazumijevaju oni studiji kojima se stječe akademsko znanje primjereno svakodnevnom radu u praksi. Oni pripremaju studente za rad na poslovima koji zahtijevaju primjenu znanstvenih znanja i metoda u visoko stručnom praktičnom radu.

Vijeće Europe provelo je istraživanje u 21 zemlji srednje i istočne Europe i ustanovilo kako je široko organizirano stručno obrazovanje postalo, više ili manje, minimalan standard u novim tranzicijskim društvima.

Međutim, utvrđene su i brojne prepreke ciljanim i dosljednim reformama obrazovanja usmjerene razvoju stručnih studija u zemljama srednje i istočne Europe i to najčešće zbog slijedećih razloga;

- *traženje nove obrazovne politike često je završavalo u proturječnim raspravama i političkom zaustavljanju promjena*
- *nedostajala su sredstva za sveobuhvatne promjene*
- *svijet rada kojem bi stručnjaci iz visokih stručnih škola trebali služiti bio je izložen tako dramatičnim promjenama da je bilo gotovo nemoguće utvrditi buduće potrebe*
- *i na kraju, ali ne zato najmanje važno, politična odgovornost za ovaj sektor često je bila podijeljena između vladajućih tijela zaduženih za više obrazovanje, onih zaduženih za opće obrazovanje te onih zaduženih za posebne sektore kao što su administracija, zdravstvo, industrija, i tome slično; na taj je način zajedničko političko djelovanje gotovo u cijelosti onemogućeno.*

Slično se dogodilo i u reformi visokog obrazovanja u Hrvatskoj, s time da je u nas najaglašeniji razlog dosadašnjih neuspjeha u širem ustrojavanju obrazovnog sustava stručnih studija, uz nedostatak političke volje, nedostatak potrebnih resursa - novčanih i kadrovskih, te prostora i oprema.

U današnjim raspravama, o potrebi za samostalnim razvojem stručnih studija u Hrvatskoj, često se vidi nepoznavanje trenda razvoja stručnih studija u Europi, posebice u posljednjih deset godina na području zemalja srednje i istočne Europe. Zato navodimo nekoliko kratkih primjera sustava stručnog obrazovanja u nekim europskim zemljama.

U Njemačkoj je sustav visokog obrazovanja podijeljen na sveučilišne studije i studije istog statusa kao sveučilišni ((Gesamthochschulen), visoke škole (Hochschulen), muzičke i likovne koledže i stručne visoke škole (Fachhochschulen). Od ukupno 304 visokoškolske ustanove, čak 210 ili 70 % čine Hochschulen Fachhochschulen. Fachhochschulen su usmjerene stjecanju praktičnog znanja, a završavaju diplomskim ispitom nakon čega se dobiva titula "diplomirani" sa kraticom "FH".

U Mađarskoj su od svih visokoškolskih programa najrašireniji upravo programi stručnih studija i to dvogodišnji i trogodišnji programi. Od 89 institucija visokog obrazovanja 59 su visoke škole (Foiskula). I u drugim zemljama Europe situacija je slična.

U Austriji, uz sveučilišta i umjetničke akademije, od školske godine 1994./95., postoji sustav visokih strukovnih škola (Fachhochschullehrgang), koje nude 43 različita studijska programa iz područja ekonomije, turizma, inženjerstva, telekomunikacija, uprave i dr. Studije traju najmanje 3 godine (6 semestara), uz veliki broj sati praktične nastave. Studij završava diplomiranjem nakon čega se stječe naziv "Magister" (FH) ili "Diplom-...(FH), priznat u zemljama Europske unije. Postoji posebno nacionalno tijelo, Nacionalno vijeće za stručne studije (Fachhochschulrat), zaduženo za odobravanje i utvrđivanje standarda vrsnoće nastavnih programa stručnih studija i određivanje naziva nakon završavanja pojedinog programa. Nacionalno vijeće za stručne studije, zajednički s tijelima sveučilišta, određuju pod kojima uvjetima diplomanti pojedinih stručnih studija mogu upisati i doktorske studije na sveučilištu. S obzirom da je program stručnih studija u Austriji novost, studenata je još malo - u školskoj godini 1996./97. svega oko 4 000.

U Sloveniji sveučilišta se, od slobodne asocijacije samostalnih fakulteta integriraju u jedinstvena sveučilišta, a za stručne studije osnivaju se samostalne ustanove visokog obrazovanja na kojima obrazovanje traje 3-4 godine. Oko 25 % svih studenata u Sloveniji (slično kao i u Hrvatskoj), su studenti stručnih studija.

U Poljskoj postoji razgranat sustav sveučilišta, tehničkih sveučilišta, akademija i visokih škola. Organizirana su čak četiri tipa visokostručnog obrazovanja kao alternativa sveučilišnom obrazovanju - četverogodišnji programi za inženjere koje provode sveučilišta, trogodišnji programi za tehničke i poljoprivredne struke koje provode privatne ili državne visoke škole, trogodišnji programi za učitelje s mogućnošću dodatnog obrazovanja nakon tri godine i trogodišnji programi.

U Češkoj od 1990. godine visoko je obrazovanje podijeljeno na sveučilišta, akademije i visoke škole. Postoje stručni studiji od 3 - 4 godine koje, nakon dvanaestogodišnjeg školovanja, provode sveučilišta, zatim dvogodišnji i troipolgodisnji stručni studiji na visokim školama te kraći programi koje nakon

mature provode srednje škole. Od svih studenata oko 20 % su studenti stručnih studija.

U Finskoj je u tijeku razgraničenje sveučilišnih i stručnih studija i predviđa se da oko 2 000. godine sva nastava stručnih studija bude izvan sveučilišta.

Navedeni primjeri iz Europskih zemalja dovoljno ilustriraju razgranatosti stručnih studija u brojnim europskim zemljama. Broj studenata koji upisuju stručne studije stalno se povećava. U dokumentima OECD posvećenim razvoju visokog stručnog obrazovanja, spominje se da je ranije samo iznimno na stručnim studijima studiralo više od 50 % studenata jedne generacije, dok to danas postaje pravilo, a da je u nekim zemljama ovaj postotak između 60 - 80 % studentske generacije (OECD, 1998.). Pokazatelji govore o rastu zapošljavanja diplomiranih studenata stručnih studija. Za razliku od toga, zamjećuje se pad zapošljavanja kvalificiranih radnika i tehničara srednje stručne spreme (čija je stručna sprema izgleda preniska za zadovoljavanje naraslih standarda stručnog rada), kao što se zamjećuje i stagnacija u zapošljavanju završenih studenata sveučilišnih studija. Brojni političari i stručnjaci iz europskih zemalja dijele mišljenje da su procesi proširenja raznolikosti stručnih studija i rast ovog dijela visokoškolskog obrazovanja, nužni posebice u zemljama u tranziciji, a u cilju zadovoljavanja sve složenijih zahtjeva gospodarstva i tržišta rada u cjelini (Council of Europe, 1998.).

Svim zemljama spomenutim u ovom kratkom pregledu, zajednička je velika organizacijska šarolikost ustanova visokog stručnog obrazovanja. U nekima postoji koegzistencija stručnih programa sa sveučilišnim, u drugima pak postoji potpuna odvojenost od sveučilišta i puna samostalnost ustanova visokog stručnog obrazovanja uz brojne druge varijante i različitosti.

2. Stručni studiji u Hrvatskoj do stupanja na snagu Zakona o visokim učilištima 1993. godine

Stručni studiji započinju se osnivati u Hrvatskoj početkom 60 – tih godina, sukladno novim zakonskim mogućnostima, primjerice u zdravstvenom obrazovanju sukladno Zakonu o višim školama za medicinske sestre (NN. 37/1956), po čijim je odredbama 1966. godine osnovana Viša škola za medicinske sestre i zdravstvene tehničare u Zagrebu, kao i sličnim zakonima u drugim područjima stručnog obrazovanja. Većina se viših škola osnivaju kao samostalne škole, da bi se mnoge od njih kasnije udružile u Zajednicu viših škola Hrvatske. Početkom osamdesetih, mnoge više škole postaju članice sveučilišta i tada započinju trendovi integracije s višim školama sa srodnim fakultetima.

U školskoj godini 1974./75., od 120 ustanova visokog obrazovanja u Hrvatskoj bilo je 78 fakulteta i 42 visoke škole. U školskoj godini 1983./84. broj visokih škola smanjio se za 50 % tj. na 21 visoku školu, a broj fakulteta ostao je uglavnom isti (75). Broj studenata viših škola za isto razdoblje smanjio se od 24 767 u 1974./75, na 7 541 u školskoj godini 1983./84. U istom razdoblju broj studenata fakulteta pao je od 68 214 na 57 722 studenta (Statistički godišnjak, 1984.)

Reforma visokog obrazovanja u duhu Zakona o udruženom radu, te Zakonu o usmjerenom obrazovanju iz 1982. godine, dovodi do postupnog ukidanja samostalnosti viših škola, da bi taj proces u 1984. godini bio pod političkim pritiskom toliko ubrzan da te godine prestaju postojati sve samostalne više škole u Hrvatskoj. Većina njih udružena je s fakultetima, a neke se gase u

potpunosti, ne samo kao ustanove već i kao obrazovni programi. Udruživanjem sa istorodnim i srodnim fakultetima bivše više škole potpuno gube samostalnost – gube svoje, najčešće posebnim prihodima, stečeno vlasništvo, gube finansijsku samostalnost i što je najpogubnije za njihov daljnji razvoj, gube samostalnost stručnih nastavnih vijeća. Na taj način svi studiji postaju sveučilišni tj. na fakultetima nastaju dvije vrste dodiplomskih fakultetskih studija - stručni studij u trajanju od dvije godine (tj. studiji tzv. 6.–1. stupnja) i fakultetski studiji u trajanju od 4 - 5 godina (tj. studiji 7. –1. stupnja).

Upravljanje svom djelatnošću bivših viših škola preuzimaju organi uprave fakulteta (Savjeti fakulteta), a stručne poslove vezane uz nastavu, znanstveno – nastavna vijeća fakulteta. U njima su nastavnici stručnih studija manjina, imaju često i niži nastavni ili/i znanstveno-nastavni status, te teško mogu utjecati na kreiranje odluka o nastavnim planovima i programima tj. na razvoj vlastitih programa nastave. Tako postupno dolazi do potpunog gubitka samostalnosti nastavnog procesa stručnog studija, koji sve više gubi svoj raniji konceptualni okvir stručne nastave. Nastavu preuzimaju nastavnici fakulteta pretvarajući u često od "stručne" nastave usmjerene radu u praksi u «znanstvenu nastavu u manjim dozama». Nestaje i specifično nastavno štivo za studente stručnih studija, a studentima se kao nastavno štivo preporučuju «umanjene» količine literature koju koriste i studenti fakulteta. Posebno je pogubno što nestaju specifičnosti stručne praktične nastave koju sve više izvode sveučilišni nastavnici čiji je doticaj s praksom minimalan. Mnogi nastavnici stručnih studija u nastavnim zvanjima predavača, viših predavača i profesora visokih škola prisiljeni su na stjecanje znanstveno - nastavnih zvanja pod prijetnjom otkaza, ukoliko ta zvanja ne postignu u roku od 6 godina. Tako se mnoge nastavnike, do tada usko vezane uz praksu, udaljuje od prakse i gura u teoriju, čime postepeno slabi i osnovno načelo stručnih studija - usmjerenost praktičnom radu a ne teoriji.

Zbog tih i sličnih razloga tijekom 15tak godina potpuno je usporen samostalni razvoj stručnih studija. Oni su sve to vrijeme «sporedna stvar» matičnih fakulteta, dobrodošli za stjecanje prihoda iz «studija uz rad», ali potpuno marginalizirani u odnosu na četverogodišnje fakultetske studije.

Zbog minoriziranja njihova statusa mnogi kvalitetni nastavnici stručnih studija, koji su uspjeli postići znanstveno – nastavna zvanja, «bježe» iz stručne u fakultetsku nastavu, te stručni studiji pomalo ostaju bez kvalitetnih nastavnika tj. bez nastavničke jezgre koja bi brinula za njihov razvoj i borila se za njihove interese. Često stručni studiji služe i samo kao lakši ulaz u fakultetsku nastavu tj. kao pokriće za raspisivanje natječaja za nastavnike koji računaju da će ubrzo nakon izbora u zvanje, prijeći na nastavu na fakultetskim studijima. To, naravno, dovodi i do hipertrofije broja nastavnika na mnogim fakultetima, što kao problem postaje posebno izraženo nakon odvajanja stručnih studija od fakulteta šk. god 1998/99. Brojni nastavnici primljeni na fakultete za potrebe stručnih studija, ostaju zaposleni na fakultetima i nakon odvajanja tih studija od fakulteta.

3. Stručni studiji u Hrvatskoj nakon stupanja na snagu Zakona o visokim učilištima

S demokratskim promjenama u Hrvatskoj kod mnogih se nastavnika bivših viših škola bude nade da će nepravda učinjena stručnim studijima konačno biti ispravljena i da će im ponovno biti dozvoljen samostalan razvoj i napredak. Te nade posebice potkrijepljuje novi koncept visokoškolske nastave

u Zakonu o visokom obrazovanju iz 1993. godine. Prema odredbama ovog Zakona, studije na visokim učilištima dijele se na stručne i sveučilišne, te se utvrđuju zakonski rokovi do kojih se stručni studiji moraju odvojiti od fakulteta i formirati samostalne visoke škole i veleučilišta. Oni su, izmjenama Zakona, nekoliko puta odgađani. No, neki stručni studiji već početkom 1994. godine postavljaju zahtjeve Nacionalnom vijeću za visoku naobrazbu i Ministarstvu znanosti i tehnologije za izdvajanjem od fakulteta i osnivanjem novih visokih škola. I tada, kao i danas, najjači otpori tome javljaju se upravo na sveučilištima, posebice zagrebačkom. Najveći problem postaje dioba imovine koju sveučilišta i fakulteti shvaćaju svojim «mirazom», bez obzira što se u većini slučajeva radi o imovini koju su visoke škole unijele na fakultete u postupku prisilne integracije. U tom natezanju prolazi mnogo vremena zbog čega je i proces stvarnog odvajanja stručnih studija od fakulteta još i danas na svom početku. I ne samo to. Oni koji su niz godina najviše kočili odvajanje stručnih studija od fakulteta, sada, niti dvije godine nakon što je to odvajanje barem formalno provedeno, najglasniji su u zahtjevima za ponovni povratak na staro – tj. na ponovno udruživanje stručnih studija s fakultetima ! (Zaključci 6. sjednice Senata zagrebačkog sveučilišta od 1. veljače 2000. godine).

U Hrvatskoj se danas visokoškolski studiji organiziraju na 86 javnih visokih učilišta, podijeljenih na sveučilišne i stručne studije. Stručni se studiji izvode na sedam veleučilišta (dva u Zagrebu i jedno u Požegi, Karlovcu, Rijeci, Splitu i Dubrovniku), zatim osam javnih i tri privatne visoke škole. U školskoj godini 1998/99. na stručnim je studijima studiralo 23 362 studenata ili 25 % od ukupno 91 874 studenta.

Činjenica je da je pet godina neodlučnosti i oprečnih stavova odgovornih, posebice Sveučilišta u Zagrebu i Ministarstva znanosti i tehnologije, o tome kako provesti ustrojavanje stručnih studija, završilo nepromišljenim i brzim odvajanjem stručnih studija od fakulteta 1998./99. godine, te da je ovo odvajanje provedeno bez ikakvih priprema i analiza, isključivo pod pritiskom isticanja svih zakonskih rokova. Međutim, u svemu tome nema nikakve krivnje samih stručnih studija - veleučilišta i visokih škola - već je krivnja isključivo na tijelima državne uprave, koja su ovaj proces katastrofalno loše provodila. Brojni stručni studiji ostali su i dalje u potpunoj ovisnosti od srodnih fakulteta; kod većine njih odvajanje od fakulteta provedeno je samo formalno; najčešće nisu provedene diobene bilance između fakulteta i novih visokih škola i Veleučilišta; stručnim se studijima ne dopušta zapošljavanje potrebnih nastavnika; neriješeno je njihovo financiranje jer za mnoge od njih sredstva od Ministarstva i dalje dobivaju fakulteti, itd.

Odlukom Vlade Republike Hrvatske o privremenoj zabrani zapošljavanja u državnim službama, novim stručnim studijima onemogućeno je zapošljavanje minimalnog broja potrebnih nastavnika i suradnika i ustrojavanje stručnih vijeća kao osnovnih pokretačkih jezgri stručnih studija. Istovremeno, Ministarstvo znanosti i tehnologije nije učinilo ništa da bi se dio nastavnika s fakulteta, koji su i primljeni na fakultete za potrebe stručnih studija, u punom ili kumulativnom radnom vremenu zaposlio na odgovarajućim stručnim studijima. Tako danas postoji paradoksalna situacija da Ministarstvo znanosti i tehnologije i dalje snosi troškove plaća viška nastavnika na mnogim fakultetima, umjesto da su stvoreni mehanizmi da se te nastavnike motivira za prijelaz, u punom ili kumulativnom radnom vremenu, na srodne stručne studije. Iako je Pravilnikom o osnovama financiranja visoke naobrazbe na javnim visokim učilištima (NN 25./96.) predviđeno financiranje svakog programa po tzv. zajedničkim koeficijentima

zaposlenika (ZKZ -a), ovaj Pravilnik se godinama ne primjenjuje. Mnogim fakultetima nije u interesu plaćanje programa već im odgovara postojeće stanje, dok god im Ministarstvo financira plaće svih nastavnika i materijalne troškove kao i ranije, čak i plaće onih nastavnika koji nakon odvajanja stručnih studija ne ispunjavaju nastavnu normu na fakultetu. Dok s jedne strane postoji prezasićenost nastavnicima fakulteta, koji su ranije imali stručne studije u svom sastavu, nastavnicima koji zbog odvajanja ovih studija ne ispunjavaju nastavnu normu, s druge se strane stručnim studijima ne dozvoljava zapošljavanje novih nastavnika.

Istovremeno, zbog neriješenih statusnih pitanja, primjerice pitanja mogućnosti izbora nastavnika stručnih studija u znanstveno - nastavna zvanja, zatim pitanja nastavne norme nastavnika sveučilišnih studija koji dio nastave održavaju na stručnim studijima, nedefiniranih mogućnosti ostvarivanja veće plaće prebačajem nastavne norme kroz kumulativni radni odnos na dva studija i sl. - nastavnici fakulteta nisu skloni prijeći na stručne studije - a niti preuzeti nastavu bilo u punom bilo u kumulativnom radnom odnosu.

Zbog tih općih kao i brojnih drugih problema koji proizlaze iz specifičnosti pojedinih studija, otežano je i gotovo zaustavljeno ustrojavanje stručnih studija u Hrvatskoj. Danas gotovo niti jedan od stručnih studija nije u potpunosti ustrojen po slovu Zakona. Visoka zdravstvena škola, koja je najdalje otišla u postupku novog ustrojavanja, još uvijek nije ispunila zakonske uvjete samostalnog funkcioniranja zbog premalog broja stalno zaposlenih nastavnika.

O svim ovim problemima vođene su brojne rasprave na svim razinama, od Ministarstva znanosti i tehnologije, Nacionalnog vijeća za visoku naobrazbu, Rektorskog zbora do Senata pojedinih sveučilišta, ali bez bitnih pomaka. Kao reakcija na postojeću situaciju posljednjih mjeseci, posebice nakon rasprave o problemima veleučilišta na Senatu Sveučilišta u Zagrebu u prosincu 1999. godine, kao i kasnijih rasprava na senatima Sveučilišta u Splitu i Rijeci, sve se više naglašava "promašenost", "neuspjeh", "loša kvaliteta nastave" stručnih studija umjesto da se sagledaju, rasprave i pokušaju riješiti glavni uzroci krize stručnih studija - koji nikako nisu u njima samima. Javljaju se čak i nepromišljeni prijedlozi koji bi sve vratili na staro i razriješili probleme stručnih studija na najjednostavniji način - političkim dekretima kako su razrješavani i ranije. Iako su takvi glasovi srećom izolirani, javljaju se nažalost sve češće.

No, usmjerenost nove hrvatske Vlade prema europskim integracijama, daje nade u daljnji razvoj stručnih studija koji su, kako u Europi tako i u svijetu, prihvaćeni kao jeftiniji, elastičniji i potrebama gospodarstva primjereniji način obrazovanja stručnih kadrova. S obzirom na sadašnju nerazvijenost stručnih studija u Hrvatskoj, kao i zbog vrlo raznolikih mogućnosti samostalnog razvoja pojedinih stručnih studija, u Hrvatskoj bi trebalo omogućiti njihov razvoj u svim organizacijskim varijantama, ovisno o tome kojem studiju, s obzirom na mogućnosti razvoja, bolje pogoduje pojedini organizacijski oblik. Takav šaroliki model organizacije stručnih studija primjenjuje se od 1991. godine u Češkoj pod nazivom "model duge". Pretpostavka je da će razvoj stručnih studija u bliskoj budućnosti biti toliko dinamičan da je nemoguće i nepotrebno ukalupljivati ih u jedan jedinstveni model. Zato češka vlada potiče ustrojavanje širokog raspona svih mogućih oblika ustroja i vrsta programa stručnih studija. Izbjegavanje klišeiziranih programa i institucija obrazlaže se i nepostojanjem takve tipologije na tržištu rada, te željom da programi stručnih studija što bolje odražavaju potrebe gospodarstva. Kako je i u Hrvatskoj ovakav oblik studija nedovoljno razvijen, a prema svim preporukama Europske unije nužno ga je što više razviti, također je

ključno da stručni studiji prate potrebe gospodarstva i društvenih djelatnosti i da stoga, bez obzira u kojoj se organizacijskoj formi budu razvijali, imaju mogućnost samostalnog odlučivanja o pravcima vlastitog razvoja sukladno potrebama tržišta. U tom kontekstu u Hrvatskoj je moguć daljnji razvoj stručnih studija;

- 1. kao samostalnih javnih škola*
- 2. kao samostalnih privatnih škola s pravom javnosti*
- 3. kao samostalnih visokih škola u sastavu veleučilišta*
- 4. kao veleučilišnih odjela u sastavu veleučilišta*
- 5. kao samostalnih studija u sastavu fakulteta.*

Posljednji oblik organizacije trebao bi biti izuzetan i korišten samo za stručne studije koji su istorodni s fakultetskim studijima tj. s kojih je moguć prijelaz na sveučilišne studije, ili/i kao privremeno rješenje za studije koji su društveno potrebni, ali nemaju trenutne kadrovske, prostorne i druge mogućnosti za samostalni početak razvoja.

Elastičan model različitog ustrojstva pojedinih stručnih studija pogodovat će njihovom razvoju, dok će svako ujednačavanje i pokušaji ustrojavanja po jedinstvenom modelu, dovesti do velikih teškoća i zastoja u razvoju brojnih stručnih studija kojima zajednički model sputava razvoj. Iskustva zajedničkog organizacijskog ustrojstva stručnih studija i fakulteta, tijekom kojih je potpuno usporen razvoj stručnih studija, dobar su pokazatelj u kojim pravcima ne treba ići.